

A szellem tulajdonképpen egészsége a tökéletes visszaemlékezésben rejlik. Ez természetesen nem úgy értendő, hogy emlékezetünk mindent megőriz. Merthogy megtett életutunk összezsugorodik az időben, ahogyan a visszatekintő vándoré is a térben; olykor nehézzé válik számunkra, hogy megkülönböztessük egymástól az egyes éveket; a napok többnyire felismerhetetlenné válnak. Azonban tulajdonképpen csak azoknak a folyamatoknak kellene annyira összefolyniuk – és így egyedileg felismerhetetlenné válniuk – az emlékezetben, amelyek pontosan ugyanúgy és

Arthur Schopenhauer 13

AZ ŐRÜLETRŐL

A világ mint akarat

és képzet, II. kötet

(Részlet a 32. fejezetből)¹

számtalan alkalommal ismétlődnek meg, s amelyek képei mintegy fedik egymást; ezzel szemben, ha az intellektus normális, erős és teljesen egészséges, akkor bármilyen sajátlagos vagy jelentős folyamatot újból meg kell találnia az emlékezetben. – A szövegben az *őrületet* úgy mutattam be, mint az emlékek e fonalának *szakadását*; jóllehet maga az emlékezés folytatólagos, teljessége és világossága állandóan csökken. A következő vizsgálódás ehhez nyújt igazolást.

Az egészséges ember emlékezete bizonyosságot nyújt valamely olyan eseményről, amelynek ő szemtanúja volt, s ő éppoly szilárdnak és biztosnak tekinti ezt, mint valamely dolog tényleges észlelését; s ha esküt tesz arra, hogy a szóban forgó esemény megtörtént, a bíróság elfogadja. Ezzel szemben már az őrület pusztá gyanúja is azon nyomban érvényteleníti a szemtanú állítását. Tehát a szellemi egészség és a bolondság közti különbség kritériuma ebben rejlik. Mihelyt kételkedem abban, hogy valamely esemény, amelyre emlékezem, megtörtént-e valóságosan is, már magamra vonom az őrület gyanúját; már ha nem arról van szó csupán, hogy bizonytalan vagyok abban, nem pusztá álmom volt-e. Ha másvalaki anélkül kételkedik az általam mint szemtanú által elmondott esemény valóságában, hogy kétségbe vonná a becsületességemet, akkor az illető bolondnak tart engem. Aki meg egy eredetileg általa kitalált esemény gyakori ismételt elbeszélése során eljut oda, hogy már maga is elhiszi, amit mond, az e ponton tulajdonképpen már bolond. Egy őrültről hihetjük, hogy elmés ötletei, értelmes gondolatai, sőt helyes ítéletei vannak; azonban múltbeli eseményekről szóló tanúbizonyosságának nem tulajdonítunk semmiféle érvényességet. A *Lalitavisztara*, amely tudvalevően Sákjamuni Buddha élettörténete, arról tudósít, hogy Buddha

születésének pillanatában szerte a világon minden beteg egészséges lett, minden vak visszanyerte látását, minden süket pedig a hallását, és valamenyny űrűlt „visszanyerte az emlékezetét”. Sőt ezt az utóbbit megemlíti két szöveghelyen is.²

14 Saját, sok éves tapasztalatom alapján arra a feltevésre jutottam, hogy viszonylag leggyakrabban a színészek között fordul elő az űrűltség. S mennyi visszaélést követnek el űk az emlékezetűkkel! Naponta új szerepet kell megtanulniuk vagy egy régit felfrissíteniűk; e szerepek azonban a maguk összességében semmiféle kapcsolatban nem állnak egymással, sőt köztűk ellentmondás és ellentét van; a színész minden este azon fáradozik, hogy teljesen elfeledkezzen önmagáról, egészen másvalakivé váljon. Az ilyesmi éppenséggel az űrűlet melegágya.

Az űrűlet keletkezésének a szövegben most kifejtett ábrázolása még értetőbbé válik, ha emlékezetűnkbe idézzűk, mennyire kelletlenül gondolunk olyan dolgokra, amelyek érdekűnket, büszkeségűnket vagy vágyainkat erősen sértik, és milyen nehezen határozzuk el magunkat, hogy saját intellektusunk pontosabb és komolyabb vizsgálatának vessűk alá űket. Ezzel szemben – tudatlanul – milyen könnyen szakadunk el vagy somfordálunk el ismét tőlűk, és – ellentétben az előbb említettettekkel – miképp jutnak szinte maguktól eszűnkbe a kellemes dolgok; s ha elhessegetjűk űket, azon nyomban hozzánk lopódznak újból, s hosszú órákra lefoglalnak minket. Nos, abban, hogy az akarat ellenáll annak, hogy a számára kellemetlen dolgokat beengedje az intellektus fénykörébe, rejlik az az eshetőség, hogy az űrűlet a szellembe behatolhat. Az intellektusnak asszimilálnia kell ugyanis minden új, kellemetlen eseményt, az akaratunkra és annak érdekeire vonatkozó igazságok rendszerében helyet kell biztosítania számára, bármennyire is kielégítőbb legyen az, amit meg emiatt ki kell szorítania a helyéről. S mihelyt ez megtörténik, már sokkal kevésbé fáj; ámde gyakran már maga a művelet is meglehetősen fájdalmas, és többnyire csak lassan és ellenállást lekűzdvé megy végbe. Mindeközben a szellem egészsége csak akkor marad meg, ha e műveletet minden egyes alkalommal megfelelő módon hajtja végre. Ha viszont valamely egyedi esetben az akarat ellenkezése és vonakodása valamely ismeret befogadása ellen már olyan nagyságrendet ért el, hogy ama művelet tisztán nem valósítható meg, és ha ennek folytán bizonyos események vagy körűlmények teljességgel elsikkadnak az intellektus számára, mivel az akarat nem képes elviselni a látványukat, s ha, végezetűl, a szűkséges összefűggés garantálása érdekében az így keletkezett lyukat tetszés szerint tömik be – nos, ha mindez fennáll, akkor máris jelen van az űrűlet. Merthogy ekkor az intellektus feladta abbéli természetét, hogy az akarat kedvében járjon: ilyenkor az ember azt képzei be magának, ami nincs. Mindamellert az így keletkezett űrűlet ekkor elviselhetetlen szenvedés a Léthe számára; ű volt ugyanis a szorongatott természet – vagyis az akarat – utolsó mentsvára.

S most mellékesen legyen még itt megemlítve nézetem egy másik figyelmet érdemlő bizonyítéka is. *Carlo Gozzi* a *Mostroturcino* című színdarabjában (1. felvonás, 2. szín) olyan személyt állít színpadra, aki olyan varázsitalt ivott, amely feledést idéz elő; az illető teljesen úgy viselkedik, akár egy őrült.

15

A fenti fejtegetés értelmében tehát olybá lehet venni az őrület eredetét, hogy egy dolgot erőszakosan „kiverünk a fejünkből”, ami meg csak úgy lehetséges, hogy másvalamit „veszünk a fejünkbe” helyette. Ritkább a fordított folyamat, hogy tudniillik a valamit a „fejünkbe veszünk” az első mozzanat, és a valamit „kiverünk a fejünkből” a második. Mindenesetre ez megtörténik olyan esetekben, amikor az illető állandóan szem előtt tartja azt az indítékot, ami miatt megőrült, és nem képes szabadulni tőle; így pl. némely szerelmi őrület, erotómánia esetében, amikor állandóan visszakívánja valaki az indítékot; és hasonló a helyzet akkor is, amikor az őrületet valamilyen hirtelen, rémítő esemény által kiváltott ijedelem idézi elő. Az ilyen betegek görcsösen kitaranak a bennük megfogant gondolat mellett, olyannyira, hogy semmilyen más gondolat nem képes felmerülni bennük; legkevésbé az, ami ellentétben áll az elsővel. Azonban az őrület lényege mindkét folyamat esetében ugyanaz marad, nevezetesen az egyöntetűen összefüggő visszaemlékezés lehetetlensége, ami mint olyan az egészséges és eszes megfontoltság alapját képezi. – Meglehet, hogy a keletkezés módok itt ábrázolt ellentéte, ha józan belátással alkalmazzuk, határozott és mélyen fekvő felosztási alapját képezheti a tulajdonképpeni elmebajnak.

Egyébként az őrületnek csak a pszichikai eredetét vettem tekintetbe, és azt, amit külső, objektív indítékok idéznek elő. Az őrület azonban gyakrabban alapul tisztán szomatikus okokon, fejlődési rendellenességeken vagy az agynak – esetleg az agy külső burkának – részleges dezorganizációján, valamint azon a hatáson, amelyeket más, a betegségtől befolyásolt testrészek gyakorolnak az agyra. S legfőképp az őrület utóbbi válfajában fordulhatnak elő téves érzékelések, hallucinációk. Azonban az őrület kétféle oka esetében az egyik többnyire részeseül a másiktól is, főként a pszichikai a szomatikusból. Itt ugyanaz a helyzet, mint az öngyilkosság esetében; ritkán tudja egyes-egyedül külső indíték előidézni, alapjául többnyire bizonyos testi kellemetlenség szolgál; és abban a mértékben szükséges még a kívülről származó kisebb vagy nagyobb indíték, hogy milyen szintű ez a belső kellemetlenség; ha ez a legmagasabb szintre jutott, akkor nincs szükség semmiféle külső indítékra. Egyetlen sorscsapás sem olyan nagy, hogy bárkit is öngyilkosság elkövetésére késztesen, és egyetlen sem olyan kicsi, hogy egy ilyesfajta sorscsapás ne vezetett volna már öngyilkosságra. Én az őrület pszichikai keletkezését taglaltam, ahogyan azt a –

Új Forrás 2020/3 – Arthur Schopenhauer: Az őrületről
A világ mint akarat és képzet, II. kötet (Részlet a 32. fejezetről)¹

legalábbis minden látszat szerint – egészséges ember esetében valamilyen nagy sorscsapás előidézi. Annál, aki szomatikusan erősen hajlamos rá, elegendő ehhez már nagyon csekély mérvű kellemetlenség is; így pl. emlékszem egy emberre a bolondok házából, katona volt, és azért őriült meg, mert
16 tisztje egyes szám harmadik személyben szólította meg.³ Kifejezett szomatikus hajlam esetén – mihelyt ez teljesen kifejlődik – semmiféle indítékra nincs szükség. Meglehet, hogy a pusztán pszichikai okokból létrejövő őriület – a gondolkodási folyamat őriületet előidéző, erőszakos megfordulása következtében – az agy valamelyik részének egyfajta bénulását vagy egyéb pusztulását is kiválthatja, amely aztán, ha ezt nem számolják fel rövid időn belül, maradandóvá válik; ezért az őriület csak kezdetben gyógyítható, hosszú idő eltelte után nem.

Pinel azt tanította, *Esquirol* viszont vitatta, hogy létezik *mania sine delirio*, őriüjngés őriület nélkül; sok mindent mondtak azóta is ezen állítás mellett és ellene. A kérdést csakis empirikusan lehet eldönteni. Ha azonban valóban előfordul ilyen állapot, akkor azzal lehet magyarázni, hogy az akarat ebben az esetben időszakosan teljesen kivonja magát az intellektus – és ennél fogva az indíték – dominanciája és irányítása alól, miáltal vak, féktelen, pusztító természeti erőként lép fel, és ebből következően olyan mániaként nyilvánul meg, amely mindent meg akar semmisíteni, ami csak az útjába kerül. Az így szabadjára engedett akarat olyan, mint a gátat áttörő vihar, a lovasát levető ló, vagy mint az az óra, amelyből kivették a fékező csavarokat. Ama felfüggesztés mindamellert pusztán csak az észre, tehát a *reflexív* megismerésre vonatkozik, az *intuitív* megismerésre azonban nem; máskülönbén az akarat mindennemű irányítás nélkül maradna, következésképp az ember mozdulatlan lenne. Inkább arról van szó, hogy az őriüjngő észleli az objektumokat, mivel ezeknek ront neki; tud jelenlegi cselekedetéről, valamint az utólagos visszaemlékezésről is. Azonban híján van mindennemű reflexiónak – tehát az ész általi mindennemű irányításnak –, következőleg teljességgel képtelen arra, hogy megfontolja és tekintetbe vegye azt, aminek híján van, a múltat és a jövendőt. Amikor a roham véget ér, és az ész újból visszaszerzi az uralmat, akkor annak működése már szabályos, mivel saját cselekvése nem tébolyult és tönkretett, hanem az akarat csupán annak eszközét lelta meg, hogy időlegesen kivonja magát alóla.

(Fordította: Csejtei Dezső – Juhász Anikó)

¹ Részlet Arthur Schopenhauer: *Die Welt als Wille und Vorstellung* c. műve II. kötetéből, amely magyar nyelven 2020-ban jelenik meg első ízben Csejtei Dezső és Juhász Anikó fordításában a korábban már magyar nyelvre lefordított I. kötettel együtt (fordítók: Tandori Ágnes és Tandori Dezső). Schopenhauer jelzett műve jelentős mértékben befolyásolta a 19., valamint a 20. század művésznemzedékének gondolkodását, alkotástechnikáját, valamint a művészeti kreativitás forrásairól és jellegéről vallott nézeteiket. E mű több vonatkozásban megelőlegezte Sigmund Freud releváns gondolatait is.

² *Rgya Tcher Rol Pa, Hist. de Bouddha Chakya Mouni*, tibetiből fordította Foucaux, 1848, 91. és 99.p.

³ Az er [ő] korábban a beosztottak megszólítási formája volt. (A fordítók megjegyzése.)